

NOI ȘI BOGATE PERSPECTIVE PENTRU ARHITECTURA NOASTRĂ*

de ACADEMICIAN G. OPRESCU

Arhitecților noștri le revine astăzi sarcina de a exprima în forme noi conținutul bogat de idei al epocii de făurire a socialismului, inspirându-se și dela cele mai bune tradiții istorice ale poporului român, pe lângă ceea ce ar putea să fie luat din moștenirea arhitecturii clasice și din marile realizări ale arhitecturii sovietice. Care ar fi acele bune tradiții istorice ale poporului nostru, capabile să ajute pe arhitecți în viitoarele lor sarcini? Una își are izvorul în arta noastră populară, cealaltă în arta feudală, și una și alta vechi de sute de ani, prima poate chiar de câteva mii de ani.

Ne vom opri mai întâi la prima din aceste manifestări, care, din pricina lipsei de atenție și desconsiderării în care a fost ținută în trecut de clasa conducătoare, a dependenței în care artiștii se găseau față de gustul și ideile aceleiași clase, a rămas fără efect asupra fenomenului artistic cult. Cel mult dacă, sub forma unei mode, amintind de un costum de carnaval, în anume împrejurări, costumul popular era îmbrăcat de femeile din aristocrație, sau undeva, la țară, se zidea sau se construia din lemn un pavilion, inspirat de cine știe ce model de sat. Sunt convins că această producție a geniului poporului nostru merită să fie studiată cu pasiune, căci ea poate să ne aducă mari foloase astăzi.

Să începem cu arhitectura de țară, cea a caselor și a bisericilor de lemn, dela sat. Exemplele cele mai caracteristice se găsesc în regiunile deluroase sau de munte. Aici individualitatea poporului a fost mai puțin stânjenită decât la câmpie, marea proprietate fiind mai rară și condițiile economice de viață mai puțin grele ca la șes. Munteanul se bucura de mai multă libertate, având ocupații care nu depindeau direct de munca câmpului, adică de exploatarea boierului, cum erau cultivarea livezilor de pomi, creșterea turmelor, cărăușia, tăierea pădurilor în devălmășie, sau practicând mici meserii ca: olăria, cojocăritul, facerea dimiei și a plocadelor, țesutul scoarțelor etc. Condițiile economice mai bune și cele climaterice care influențează într-o mare măsură construcția casei, făcută ca să reziste ploilor și zăpezilor abundente; lemnul care se găsea pretutindeni; piatra de râu și chiar cea de carieră, au avut ca rezultat, mai ales la deal și la munte, să se ajungă la un tip de casă particular. Ea este în genere pe o temelie înaltă, ca să evite umezeala, și ridicată peste o pivniță centrală,

* Comunicare prezentată în ședința din 13 Martie 1953 a Secțiunii a VI-a a Academiei R.P.R.

cu un gârlici închis cu uși frumos lucrate, drept în mijlocul fațadei, la stânga căruia se înalță o scară ce duce într'un cerdac deschis, susținut de stâlpi-colonete, cu admirabile creștături sau sculpturi. Strașina largă, de șită, și ea împodobită dedesubt cu un brâu de scânduri tăiate *à jour*, de jur împrejurul casei, acoperișul însuși, totul face din acest tip de casă ceva armonios și unitar, caracteristic și profund național.

Cu timpul, tocmai pentru că părțile componente ale unei asemenea zidiri se armonizau între ele în chip așa de potrivit, creând ceva de sine stătător, ele au putut crește, s'au întins în sus și în lături, ca într'un organism viu ce se dezvoltă, au dat câteva din modelele de case boierești cele mai plăcute. Cei care le construiau, în genere zidari pricepuți și experimentați, cu însușiri de arhitecți auto-didacți, recrutați dintre localnici, au reușit să îndeplinească acea operație de trecere dela exemplarul primitiv, țărănesc, la cel de mari proporții derivat din acela, fără să adauge nimic din ceea ce ar fi stricat bunele proporții ale întregului. Ornamentele erau alese cu gust și puține la număr: unele împrumutate dela casele de sat, în tencuială sau în stuc, în jurul ferestrelor și ușilor, între stâlpii cerdacului, pe pereții susținuți de aceștia; altele proveneau din arhitectura religioasă: plăci de piatră sculptată *à jour*, pentru ferestrele pivnițelor, servind astfel pentru ventilație, bolți de mai multe soiuri, în interiorul camerelor, plăci de faianță sau cărămizi smălțuite, încastate în zid. Asemenea construcții sunt oricând la locul lor, în orașele de munte și de deal. În fiecare din aceste orașe, pornind dela tipul local cel mai frecvent și mai reușit de casă de țară, un arhitect ingenios, procedând în chipul descris mai sus, adică bazându-se pe casa cu cerdac pe gârlici de pivniță a țaranului, a ajuns în trecut la o casă cu etaj și parter, cu mai multe scări acoperite, cu un foișor dela lungul fațadei, cu o terasă pentru reuniunile familiei, vara, clădire destinată celor cu stare. Azi s'ar putea merge mai departe și construi zidiri cu multe etaje, în care unele din aceste elemente (desigur nu gârliciul pivniței) să fie utilizate. Ornamentarea, foarte sobră, ar fi cu stucaturi, ori cu stucaturi înviorate de discuri ori de bumbi de faianță smălțuită, pe care se pricep încă să le fabrice olarii din multe regiuni ale țării, cum au dovedit cercetările pe teren ale colaboratorilor dela Institutul de Istoria Artei.

Bisericile de lemn, care se găsesc cu sutele cam tot în aceleași regiuni, constituie o posibilitate de sugestie încă și mai variată, prin siluetele lor, prin felul cum se echilibrează între ele volumele ce le constituie, prin modul particular și savant cum sunt construite, adică cum bârnele și blănille sunt încheiate între ele, cum formele geometrice, atât de deosebite în complexul construcției, ajung să fie în chip eficace acoperite de șită.

Aproape nu se poate concepe o clădire de mari proporții care să se întindă în lungime, cum ar fi cele de construit în viitor, în orașe, fără o divizare a ei ritmică în mai multe corpuri printr'un element arhitectonic mai înalt, de pildă un turn, la mijloc, singur sau însoțit de alte două, la extremități. Formele sub care se prezintă turnurile bisericilor de lemn, foarte variate ca aspect, cu gust utilizate, ar putea servi de model. Apoi, nu vād de ce, în centre sportive în care se țin concursuri sau în care se găsesc tabere pentru tineret, nu s'ar construi toate casele în bârne, la încheierea cărora s'ar ține seamă de modelele oferite de bisericile de lemn, atât în ce privește construirea însăși, cât și ornamentarea cu creștături și tăieturi.

Dela portul țărănesc, arhitectura de asemenea ar putea împrumuta câteva. S'a încercat în trecut — tot o modă — ca desenul scoarțelor să se reproducă de un vopsitor, pe zid, în colori de apă. Efectul a fost dezastruos și n'ar trebui

repetat. Totuși, în ornamentica interioarelor, ca decor, unele motive prelucrate de un artist dotat ar putea produce un frumos efect. Același lucru dacă alte motive ar servi pentru stofa mobilelor, fie că ele ar fi alese dela riurii iilor, ori dela felul cum sunt țesute și împodobite fotele și catrințele.

Evident, scoarțele și chilimurile, fără niciun fel de modificare, decât poate numai în privința dimensiunilor, care s'ar cuveni mărite pentru încăperi mai vaste, ar înlocui covoarele orientale actuale, țesute în țară sau venite de aiurea, mult mai costisitoare și adesea lipsite de frumusețe. Cu această ocazie, fiind vorba de o producție însemnată, s'ar putea reveni la colorile vegetale. Sau încă, un țesător ingenios, decât să întrebuițeze aniline de rea calitate, care se deteriorează repede, s'ar lipsi de orice culoare și ar utiliza numai lână naturală, albă și brună închis, imaginând fel de fel de combinații de dungi, întretăiate între ele. Am văzut asemenea țesături în unele sate de munte, în regiunea Pitești, de pildă, și prin Transilvania, deși acest fel de scoarțe se fabrică și în alte regiuni, pe unde există turme de oi.

Iată cum creațiile de artă populară, ieșite din suferințele de veacuri ale poporului nostru, manifestările geniului lui cele mai autentice și mai valoroase, pot sluji la satisfacerea nevoilor noi ale statului de democrație populară. Ele au constituit în trecut un bun care nu putea fi răpit de asupritorii țăranului. La drept vorbind, acei asupritori nici nu-și dădeau seama de importanța lui, în timp ce pentru omul de țară, pentru femeia lui mai ales, el constituia o mângâiere, un mod de a protesta, de a-și arăta libertatea gândului și talentul mâinilor, când celelalte forme de libertate îi fuseseră răpite. De aceea, nu rareori, cele mai prețioase și mai reușite obiecte de artă populară, cele la care s'a pus mai mult timp ca să fie săvârșite, mai mult gust, mai multă inimă, sunt cele ieșite din mâinile celor mai umili țărani.

Sugestiile pe care arhitecții le-ar putea primi dela monumentele epocii feudale sunt cu mult mai numeroase, mai directe și de mai mare folos chiar decât cele inspirate de arta populară. Ne găsim aici într'un domeniu atât de vast, încât o minte cultivată și un spirit ingenios ar putea, bazate pe ceea ce există, născoci forme de planuri și utiliza decorații, care să uimească generația ce va veni după noi. Este vorba să se cunoască în amănunt mai întâi; apoi, să se selecționeze ceea ce ar putea fi întrebuițat astăzi, dintr'o artă care a ocupat la noi, aproape fără încetare, deși cu perioade de mai mare strălucire, peste 700 de ani.

Pentru a ne da seama de aceasta, cred nimerit să prezint o rapidă trecere în revistă a stilului monumentelor religioase, cu mult cele mai numeroase, și a celor civile, destul de rare, rămase din această epocă, oprindu-ne la cele mai reprezentative. Printre ultimele nu trebuie uitate nici culele, de pildă.

Arhitectura noastră feudală începe cu clădiri în care se simte un îndoit izvor de inspirație: romanic și bizantin, mai întâi în Transilvania, apoi în Muntenia; bizantin și gotic, în Moldova. Aceasta, nu numai în ce privește ornamentul, de altfel foarte sobru și de execuție sumară, ci și în ce privește planul. Planul însă, oricât ar fi de importantă cunoașterea evoluției lui pentru cine își propune un studiu adâncit al arhitecturii religioase, nu ne interesează pentru scopul nostru limitat, de acum. Nu e de așteptat ca un arhitect să se inspire azi dela vreun plan de biserică, pentru niciuna din categoriile de clădiri care se construiesc astăzi.

Influența bizantină, care se menține multă vreme, vine la noi din Sud, trecută pe la Slavii de dincolo de Dunăre, nu direct dela Constantinopol. Ea se

simte la monumente importante, cum ar fi Sft. Nicolae Domnesc, Tismana și Cozia. Din nefericire, Tismana, înafară de plan, care, cum am spus, rămâne înafară de preocupările noastre, a suferit atâtea brutale restaurări, încât în prezent nu mai există nimic din structura și ornamentarea originală. Mai târziu, în secolul al XVI-lea, se înalță în Muntenia trei admirabile monumente: Dealul, Mănăstirea Argeșului și Snagovul. Planul este tot cel vechi, modificat la primele două la cerințele ctitorului, care dorea să facă din fiecare în primul rând o necropolă. Prelucrarea planului, interpretarea lui, are însă ceva cu totul particular. Ceea ce vom numi stilul românesc, rezultat dintr-o înțelegere deplină a nevoilor noastre, atunci s'a cristalizat. Ceea ce este nou și cu adevărat uimitor, este ornamentarea, o dantelă minunată de piatră ce acoperă suprafața zidurilor, se încolăcește în jurul ferestrelor și ușilor, se urcă de-a lungul coloanelor uneori, le îmbracă baza și capitelele. Ea este incontestabil orientală, probabil armenească de origine. De unde și cum pătrunde la noi? Unele motive, cum sunt stalactitele, sunt luate din Bizanț, poate direct sau venind mai de departe, din Caucaz sau din Asia Mică. Celelalte însă, cele mai interesante și de viitor, sunt, după toată probabilitatea, venite împreună cu meșterii care le executau, prin Sudul Rusiei, pe mare sau pe uscat. Uscatul însă, în aceea vreme, e mai puțin sigur pentru cei ce călătoreau, din pricina populațiilor neprimitoare care îl locuiau.

Acest stil, de un splendid efect decorativ, mai ales când la sculptură se adaugă culoarea și aurul, constă din împletituri armonioase, care nu sunt fără analogie cu unele pagini de manuscrise. Ele sunt lucrate în două planuri, fără reliefuri prea pronunțate: un plan pentru suprafață, cu oarecare mici modulații în relief, altul pentru fond, pentru petele de umbră, pe care se vor desprinde liniile elegante ale ornamentului.

În aceeași vreme, în Moldova, avem bogata înflorire a arhitecturii din vremea lui Ștefan și a lui Rareș, cu totul deosebită de ceea ce vedem în Muntenia. Acolo, partea ce revenea Orientului în împodobirea muntenească, este luată din apus, dela goticul din Transilvania, cu chenarele de uși și ferestre, cu contrafortii, cu portalurile de piatră cioplită care dau acel aer sever, de soliditate, de forță, în ce privește silueta, îndulcit însă de grația și strălucirea decorului pictural exterior, aproape unic în arta noastră din acea vreme. Fără să se poată afirma cu certitudine, se crede că în vremea lui Ștefan apar în Moldova și unele rare elemente din Sudul Rusiei, dela Mangop, de unde voevodul își alesese soția, al cărei portret impresionant, ca o apariție din altă lume, ne-a rămas pe acoperământul de mormânt al acesteia.

Este de observat că, la noi, fiecare monument arhitectonic cu prestigiu: Dealul, Argeșul, bisericile lui Ștefan și Rareș, Sucevița, Trei Ierarhi, Colțea și Hurezul mai târziu, Văcăreștii, în secolul al XVIII-lea, trimit influența lui binefăcătoare la mari distanțe. Și, dacă pentru construirea monumentului primitiv voevodul a întrebuințat meșteri străini renumiți, aceștia fac oarecum școală. Ei strâng în jurul lor ucenici români, fără ajutorul cărora n'ar putea ridica construcția, ucenici care le « fură » — cum se zice când e vorba de lăutari — secretul meseriei lor, îl practică mai departe cu un material mai puțin propice, mai puțin bogat, dar cu o dragoste, cu un dar de improvizație fericită, cu ceva românesc în el, ceea ce face din monumentele rezultate, extraordinar de prețioase documente.

Pe vremea lui Matei Basarab, și el un mare ziditor de biserici, și chiar înainte, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, decorul exterior de piatră, cu horbotele lui, e înlocuit cu unul de zid, mult mai modest, în benzi de cărămidă aparentă, alternând în șiruri orizontale cu alte benzi de tencuială albă ori

de piatră de râu înecată în mortar. Alteori peretele este de tot în alb, tencuit, împărțit însă prin unul sau două brâuri orizontale, în două registre. În aceste registre sunt imaginate totuși firide oarbe, închise într'un fel de rame de ciubuce, cu sau fără ornamente de pământ smălțuit, prinse ici și colo în suprafața firizii. Este de observat că ciubucele ce formează rama nu sunt de tencuială, cum s'ar părea la vedere, ci au un schelet dintr'o cărămidă fabricată într'adins, având forma ciubucului, și acoperită apoi cu tencuială.

Șerban Cantacuzino și rudele sale, la sfârșitul secolului al XVII-lea, Brâncoveanu, imediat după acesta, Mavrocordatii, la începutul secolului al XVIII-lea, sunt constructori de splendide locașuri religioase pe un plan mai vast, adevărate ansambluri arhitecturale, cum sunt Hurezul și Văcăreștii, în care se simte o idee conducătoare bine chibzuită, un plan unitar, din studierea căruia s'ar putea trage unele învățături.

Ornamentația bogată, însă rațional și inteligent distribuită, întrebuintarea de forme și elemente luate acum din barocul apusean, mai ales italian, trecut probabil pe la Slavii dalmatini, merită să rețină atenția arhitecților noștri.

După Ștefan și Rareș, în Moldova, un ziditor de mare prestigiu este Eremia Movilă, fondatorul Suceviții, ridicată pe locul unei biserici mai vechi. De atunci încoace influența arhitecturii ruse pătrunde din ce în ce mai adânc în Țara Moldovei, datorită desigur și faptului că unul dintre cei mai mari ierarhi ai Kievului fu Petru Moghilă, la care rudele sale dela noi se adresează tot timpul, cerând sfaturi și meșteri, pentru nevoile construcțiilor lor. Ceva mai târziu se zidește Dragomirna, caracterizată printr'o sculptură în piatră, răspândită pe mari suprafețe, fără rol funcțional, desigur, însă extrem de plăcută ca simplu ornament, asemenea cu cel care apare în bisericile ruse din Susdal. Caracterul sculpturii dela Dragomirna este deosebit de cel al bisericilor din Muntenia, cum și de cel dela ctitoria lui Vasile Lupu din Iași, faimoasa biserică a Trei Ierarhilor sau a Trisfetitelor. Motivele sunt în relief, înfipte în zid, într'o lucrătură nu prea fină, amintind foarte mult de sculpturile în lemn, chiar de cele din arta populară, și nu în meplat.

Vasile Lupu este ctitorul nu numai a Trei Ierarhilor, dar și al Mănăstirii Golia, mult admirată de Petru cel Mare în vizita sa la Iași. « Atunci au îmblat împăratul, ne spune Neculce, prin toate mănăstirile de le-au văzut și din toate i-au plăcut mănăstirea Golia zicând că are trei feluri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moschicesc », opinie deplin justificată, denotând un spirit de observație și cunoștințe precise de stiluri din partea împăratului. Într'adevăr, aici se îmbinau în chip potrivit elemente bizantine, tradiționale, elemente din apus, venite poate dela Polonezi, elemente rusești, din ce în ce mai frecvente în bisericile moldovenești, de unde trec și dincoace de Milcov.

În secolul următor, în Moldova, avem pe de o parte un aflux de elemente venite prin Constantinopol, serii întregi de stucaturi pornind dela motive clasice, prelucrate în gust turco-balcanic, cum sunt cele dela Sfântul Theodor, pe de alta, altele neoclasiche, ajunse la noi direct din Rusia, unde acest stil face furori, cu pilaștrii și console cu mici colonete, ca la Frumoasa. Neoclasicismul se întinde și în Muntenia. Este stilul prin care se țintește la o întoarcere la principiile Renașterii, îndulcite, reduse la înțelegerea clasei dominante din Rusia și din țara noastră, clasă lipsită de energie, blazată, decăzută, rupând cu trecutul și adorând

ceea ce vine din apus. Dar, despre această epocă și despre ceea ce va urma pentru arhitectură, atunci când burghezia va pune mâna pe putere, despre haosul și anarhia din aspectul orașelor, haos și anarhie ce oglindesc viața însăși, socială și politică, a acestui regim și a acestei epoci, vom vorbi peste puțin.

Ce folos se poate trage din această cunoaștere, din nefericire foarte sumară, a evoluției arhitecturii noastre feudale? Mai întâi, convingerea că o artă, crescută pe solul patriei noastre, ieșită din împrejurările politice, sociale și economice prin care am trecut, artă variată în manifestări, conține prețioase posibilități de prelucrare, și este în stare, astfel prelucrată, să contribuie la exprimarea manifestărilor artistice ale epocii prezente.

În acest scop arhitecții vor găsi în bunele tradiții ale trecutului, pe de o parte modele sigure, încercate de nenumărați meșteri, și potrivite gustului nostru, în primul rând de folosire a materialului. Mai întâi un decor destul de economic, însă de frumos efect, provenind din șiruri de cărămidă aparentă, alternând cu șiruri de tencuială lăsată albă, ori decorată cu o combinație de linii roșii, alternând alteori cu fâșii de piatră de carieră, în colorarea naturală. Vor găsi apoi ornamente pentru suprafețe mai întinse, uneori ca o dantelă sculptată în piatră, ca la Argeș, Dealul sau Trei Ierarhi, alteori înviorate cu cărămizi smălțuite, ca la Palatul dela Zamca, de lângă Suceava, sau cu discuri, cu bumbi, cu motive florale în pământ smălțuit, cu brâuri de tuburi de pământ smălțuit, ca la Băjești (regiunea Pitești). O suprafață exterioară mai luxoasă va putea fi din pietre de carieră, așezate astfel încât, prin nuanțele lor, prin dispoziția grăunțelor din compoziția lor, adică prin felul cum primesc și reflectă lumina, să dea ceva plăcut ochiului.

Acest decor de piatră, cu sau fără ornamente pe suprafața lui, era totuși ceva excepțional în arta noastră veche, care în genere se servea de un material mai sărac, însă ingenios întrebuințat, în vederea unui efect decorativ, căruia nu i s'a înțeles întotdeauna valoarea. Altfel n'am vedea adesea construcții de piatră, biserici sau monumente civile — din dorința lăudabilă, când este aplicată rațional și cu folos, a unor autorități comunale de a da un aspect curat și simpatice clădirilor — vopsite cu var de sus și până jos, peste coloane, peste sculpturi, peste pictura veche uneori, ca în unele centre urbane sau la unele mănăstiri.

Pe de altă parte, arhitecții vor avea la îndemâna lor elemente arhitectonice care au servit cu succes în trecut, a căror formă s'a adaptat nevoilor noastre, care ne aparțin și care deci pot fi întrebuințate și astăzi: coloane, balustrade, cheamare de uși și ferestre, brâuri, socluri, cornișe, console etc.

Nimic din lista aceasta destul de lungă nu trebuie să fie luat de-a gata. Proporțiile din trecut ale ornamentelor rareori mai convin clădirilor noastre de astăzi, și locului unde se cuvin așezate. Rolul arhitecților va fi să le adapteze nevoilor actuale, să le modifice în așa fel, încât ele să devină din nou ceva organic, sănătos, contribuind la unitatea clădirii, adică să ne facă să ne amintim de acea zicală înțeleaptă a « vinului nou turnat în vase vechi ». Pentru a nu se fi conformat acestei reguli unii din arhitecții noștri din trecut, care au simțit nevoia revenirii la arta tradițională, cu excepția lui Ion Mincu, care și-a înțeles menirea, au dat naștere la construcții uneori greoaie, triste, disproportionale, numai fiindcă autorii lor au întrebuințat, fără prea mult discernământ, elemente care erau la locul lor într-o mănăstire, pentru un minister, pentru o casă de oraș, pentru un palat. Inspirația dela tradiția trecută este nu numai posibilă, ci necesară, ca să dăm culturii cu un conținut socialist o formă națională. Elementele ce se împrumută trebuie însă bine studiate, prelucrate, adaptate, astfel încât

să se potrivească cu funcția ce sunt destinate să îndeplinească și să se armonizeze între ele. Numai astfel un monument își va păstra unitatea, va prezenta un caracter organic, chiar atunci când în ființa lui vor intra elemente variate ca origine.

Acum câțiva ani, străbătând cu avionul întinsul patriei noastre și aruncându-și ochii asupra orașelor pe deasupra cărora trecea, călătorul avea o imagine deosebit de elocventă a haosului și a anarhiei ce prezidaseră la nașterea și dezvoltarea celor mai multe dintre aceste orașe. Iată-l sburând deasupra celui mai însemnat dintre ele, deasupra Capitalei noastre. De acolo de sus, casele îi apar ca niște grăunțe, pe care o mână distrată le-ar fi aruncat, în glumă, dintr'o baniță. Niciun plan, nicio idee conducătoare, nici cea mai mică grijă de felul cum orașul s'ar putea dezvolta în viitor, adică de ce se va întâmpla cu marea majoritate a locuitorilor. Ici, grupe compacte, grămezi de construcții, întretăiate când și când de străzi întortochiate, pierdute în toate direcțiile; colo, puncte albe, tot case, însă la mari distanțe unele de altele, despărțite de întinse spații negre: locuri virane sau maidane, în locul parcurilor și grădinilor ce s'ar fi convenit să fie. După ele, alte aglomerări compacte de locuințe, fără noimă și rațiune, apoi o gară ori o uzină, și așa mai departe.

Ceva atât de lipsit de formă n'a putut ieși decât din capriciul, din ignoranța, din lipsa de judecată a proprietarilor și din neglijența, reaua credință și incapacitatea autorităților, dela care totul se obținea prin bacșișuri sau prin hatâr. Organele de control, și ele ignorante și corupte, închideau ochii la orice abuz, și astfel o oroare arhitectonică se adăuga altor orori arhitectonice: se construiau clădiri ce împiedicau circulația, uzine care otrăveau aerul cartierelor populate, și mai pretutindeni te loveai de focare de infecție. Cine ieșea cât de puțin din mijlocul orașului, după o ploaie ori când se topea zăpada, intra în noroi până la glezne, iar noaptea, din pricina lipsei de lumină, risca să cadă în gropi, n'avea niciun mijloc de locomotie și era atacat de haitele de câini flămânzi și furioși, care ieșeau din toate curțile.

Cum s'a ajuns la această situație, pe care totuși guvernele trecute o tolerau, căci ea era consecința însăși a organizării capitaliste? Cineva își zidea o casă. Nimeni nu-l obliga, decât poate de formă, să o așeze într'un anumit fel în raport cu cele vecine, nu-i impunea anume dimensiuni, un anume stil și nici să respecte anume legi și regulamente. Dacă proprietarul își dorea casa în fundul unei curți imense cât mai departe de stradă, acolo și-o clădea. Ii plăcea o fațadă spre curte și cu dosul clădirii la drum, așa o construia. Cei păsa dacă proprietățile vecinilor aveau un singur etaj, pe a sa, el o dorea cu patru sau cinci, iar autoritățile municipale se făceau că nu văd nepotrivirea. Cu excepția câtorva străzi și artere centrale, haosul domnea astfel de la un capăt al unei străzi la celălalt, în ce privește alinierea sau proporțiile unei case față de celelalte.

Anarhia însă nu se oprea aici. Toate stilurile și toate școlile de arhitectură își aveau reprezentanții lor, după moda din anul când se construise zidirea. Modele acestea se succedau destul de repede și ele veneau mai toate din apus, dela Viena sau dela Paris, ca urmare a vreunei călătorii întreprinse de proprietar în străinătate, sau sub înrâurirea școlii unde își făcuse studiile arhitectul. Dar, neînțelese și neaprofundate, modelele dela care se pornise ajungeau la noi deformate, dădeau naștere la imitații ridicole, uneori la adevărați monștri. În genere nu se avea grijă decât de ceea ce sărea în ochi, de fațade, încărcate cu ornamente, cu atât mai pompoase și mai bogate, cu cât ele nu costau mare lucru. Un motiv,

la origine de piatră, era redat în ghips, fixat de zid în așa fel, încât după puțină vreme se desprindea cu totul sau în parte, se cojea, sau se decolora. Și dacă, și în apus, de unde se luau aceste modele, se uitase principiul unei arhitecturi sănătoase, conform căruia orice ornament trebuie în același timp să aibă și un rol util, o funcție în construcția pe care o împodobește, la noi aceasta nu s'a știut aproape niciodată decât de foarte puțini arhitecți.

Pentru clădiri mari, publice, se recurgea îndeobște la străini, deși existau și la noi arhitecți pricepuți, ca Al. Orăscu, de pildă, care concepușe vechea clădire a Universității din București, un monument exemplar, demn de menirea lui. Nimic nu este mai revoltător și mai jignitor pentru sentimentul nostru național, decât să constatăm la tot pasul, neîncrederea pe care guvernele ce s'au succedat înainte de 1944 și în genere întreaga oficialitate, o aveau față de forțele vii și sănătoase ale poporului nostru. Prin chemarea unor arhitecți străini la ridicarea monumentelor noastre mai însemnate, se practica un obicei înveterat în acele vremuri în mai toate ramurile activității noastre culturale.

Către începutul secolului al XIX-lea moda favorizase stilul neoclasic, în mare cinst pe atunci și în Rusia, unde câțiva arhitecți pricepuți isbutiseră să-l aclimatizeze, să-i insuflă o forță nouă, în care nu puțin intra din tradiția vechii arhitecturi naționale. Nu e în intenția mea să urmăresc în de aproape, în transformările succesive pe care le-au avut la noi, aceste stiluri, venite din apus, direct sau prin mijlocirea Rusiei. Ceea ce interesează este că, în imensa majoritate a cazurilor, ele au dat rezultate regretabile, au ajuns la forme hibride, bizare, care nu se potriveau nici cu climatul, nici cu tradițiile noastre.

După neoclasicism, reeditare minoră și decadentă a energicului și bărbătescului stil clasic, apare la noi o modă gotică, pentru că în apus, către mijlocul secolului, sub influența romantismului, face furori o revenire la acest stil. Case construite după un cu totul alt plan, deci cu altă individualitate, capătă la exterior, până și la grilajele de fier ce le împrejmuiesc, arcuri frânte și alte ornamente, inspirate dela portalurile și ferestrele catedralelor. Știrbey, domnitorul, crescut în Franța și doritor să-și immortalizeze numele, reface biserici, pe care le acoperă de sus până jos cu motive gotice (între altele mănăstirea Tismana). Ce putea fi mai illogic și mai absurd decât acea dantelă gotică răspândită pe suprafața zidurilor acestei vechi fundații ortodoxe ieșită dintr-o altă tradiție? Urmează apoi o invazie a rococo-ului francez — această degenerare a barocului — al cărui cel mai ridicol reprezentant este Palatul Cantacuzino; iar mai târziu stilul « secession », venind din München și Viena, și așa mai departe. Tot acest desfrâu de forme, toată această revărsare de prost gust au sfârșit prin a revolta pe unii arhitecți români, care, spre deosebire de marea majoritate a colegilor lor, nu se înstrăinaseră, ci își aduceau aminte cu emoție de vechile noastre clădiri, atât de potrivite locului unde se găseau și rolului pe care-l aveau. În felul acesta, a luat naștere o mișcare de protest împotriva formelor importate din apus, mișcare ce milita pentru întoarcerea la stilul național, la acel plan și la acele forme de ornamentare pe care constructorii din trecut, mulți ieșiți din rândul poporului, îl duseseră în decursul secolelor la un mare grad de perfecțiune. Greșeala unora dintre cei care luptau pentru această formă de arhitectură, logică la noi, era că nu studiaseră în deajuns, pe de o parte nevoile noi, pe care construcțiile trebuiau să le satisfacă, pe de altă parte posibilitățile, oarecum ascunse, care trebuiau să fie descoperite, ale vechii arhitecturi.

Cel mai talentat și învățat dintre acești partizani ai revenirii la stilul național a fost Ion Mincu, primul nostru mare arhitect, dela a cărui naștere s'au

împlinit de curând 100 de ani. Imbinând în mod creator motivele arhitecturii populare cu procedeele compoziției clasice, Mincu a luptat cu înflăcărare pentru victoria unei arhitecturi naționale. « Suntem convinși — scria el — că dragostea și munca sânguitoare a artiștilor noștri va izbuti repede să facă cunoscută arhitectura românească, după cum silințele vrednice de admirație ale vecinilor noștri ne-au făcut astăzi să cunoaștem o arhitectură rusă ».

Marea calitate a lui Mincu este de a nu se fi mulțumit să ia de-a gata formele și ornamentele trecutului și să le aranjeze indiferent cum, într-o construcție modernă. Totul este la dânsul studiat, toate amănuntele au o funcție logică, contribuie la armonia ansamblului și se traduc printr-o nobilă simplitate. În plus, el mi se pare singurul dintre mănuiitorii acestui stil național care și-a adus aminte și de casa țaranului, a căutat posibilitățile de a o desvolta și a reușit să ne dea, în clădirea plină de grație a Bufetului dela Șosea, prima lucrare însemnată în stil românesc. Printre puținele opere ale lui Mincu, se află și frumoasa restaurare a bisericii Stavropoleos. Aproape necunoscut și cu minunatele sale idei rămase mai mult în stare de proiect și de vis, Mincu trăiește și moare într-o societate care nu putea să-l înțeleagă. De abia în zilele noastre, acest mare arhitect este apreciat și cinstit, opera lui este luată drept model de creație, iar visurile lui avântate prind o viață reală.

Deși această tendință de revenire la un stil românesc în arhitectură avea mulți partizani chiar și în mediile oficiale, ea nu reușește să frâneze pornirea guvernelor neîncrezătoare în puterile noastre și să împiedice ca edificiile cele mai însemnate ce urmau să se ridice, să fie cedate unor arhitecți străini, în deobște francezi sau unor români cu totul înfeudați apusului. N'aș vrea să mă opresc decât la un singur monument: la clădirea Muzeului de Artă R.P.R., fostul palat regal. Această clădire pompoasă, complicată și illogică, a fost zidită pentru ca, atunci când s'au observat greșelile strigătoare ce se făcuseră, să fie în parte dărâmată și iarăși zidită. Să ne gândim numai cât a trebuit să coste aceste toane regale! Fațada acestui edificiu este cu o colonadă în care — singurul exemplar din câte cunosc — numărul colonadelor este fără soț. Interiorul este un amestec al unor elemente luate din toate stilurile imaginabile. Cui ar scrie istoricul acestui palat iar fi greu să creadă că el a putut fi ridicat fără ca arhitecții noștri și opinia publică să protesteze.

De abia în zilele noastre, arta arhitecturală poate lua un adevărat avânt, fiind stimulată de către Partidul clasei muncitoare; de abia acum arhitecții își vor putea înfăptui a avea cele mai îndrăznețe și mai grandioase visuri. Și astfel, clădirile ce se vor ridica în viitor, ieșite din concepțiile și imaginația arhitecților tineri, concepții servite de o știință mai sigură decât a celor din trecut, reflectând conștiința orânduiri celei noi, socialiste, vor fi conforme idealului acestei noi orânduiri, vor fi minunate și mărețe construcții ale epocii socialismului.